

3. Бойко В. В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других / В. В. Бойко. – М.: Филинь, 1996. – 472 с.
4. Колесов Д. П. Современный подросток. Взросление и пол.: Учебное пособие. – М.: МПСИ Флинта, 2003. – 257 с.
5. Рева М.М. Особливості життєвої перспективи в підлітковому та юнацькому віці / Марина Митрофанівна Рева // Психологія і особистість. – 2015 – № 1 – С. 126–139.

УДК 316.614+159

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ДОШКІЛЬНИКІВ У ПОВНИХ ТА НЕПОВНИХ СІМ'ЯХ

Галка І. М.

*Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
galgonok@ukr.net*

Неповна сім'я – це гостра проблема сучасного суспільства. За останні роки різко збільшилась кількість дітей, які виховуються в неповних сім'ях. Життя й умови виховання дитини в неповній сім'ї мають явну специфіку й істотно відрізняються від життя дитини у повній сім'ї. Ці особливі умови життя дитини відбиваються на особливостях її особистісного розвитку, самооцінці, ставленні до інших людей, її емоційному самопочутті.

Проблема розвитку емоційної сфери дошкільників сьогодні досить актуальна, саме емоційний розвиток є фундаментом, на якому закладається і все життя реконструюється людська особистість. Емоції та почуття дитини мають виключне значення у подальшому особистісному розвитку. Тому, сприяння оптимальному розвитку емоційної сфери дошкільників є одним із найбільш вагомих завдань у парадигмі сучасного психологічного супроводу особистості дитини. Адже, всі зміни в пізнавальній діяльності, які відбуваються протягом дитинства, пов'язані з глибокими змінами в емоційній сфері особистості дитини.

Емоції впливають на всі психічні процеси: сприйняття, відчуття, пам'ять, увага, мислення, уява, а також на вольові процеси. Тому проблема розвитку емоцій, їх ролі у виникненні мотивів як регуляторів діяльності та поведінки дитини є однією з найбільш важливих і складних проблем сучасної психології та педагогіки.

Мета – на основі аналізу проблеми розвитку емоційної сфери в дошкільному віці визначити та проаналізувати специфіку емоційного розвитку дошкільників з повних та неповних сімей.

Для розв'язання поставлених завдань та досягнення мети нами використовувалися загальнонаукові методи теоретичного рівня (аналіз, синтез, порівняння, систематизація, узагальнення науково-теоретичних та емпіричних даних), методи емпіричного дослідження (методика діагностики емоційного стану дитини (за А. М. Прохоровим); методика визначення тривожності дитини (за Н. Ю. Максимовою, К. Л. Мілютіною); методика діагностики тривожності СМАС (в адаптації А. М. Прихожан) та методика виявлення страхів та тривожності дитини (за Є. І. Роговим)) та методи статистичної обробки даних (критерії ϕ^* -кутового перетворення Фішера та χ^2 -Пірсона). Емпіричною базою дослідження виступала вибірка, до якої увійшли 100 дошкільників віком 6 років (50 досліджуваних з повних та 50 досліджуваних з неповних сімей), які відвідують різні ДНЗ м. Полтави.

В результаті теоретичного дослідження визначено, що емоційний розвиток дошкільника пов'язаний насамперед з появою у нього нових інтересів, мотивів і потреб. Інтенсивно починають розвиватися соціальні емоції і моральні почуття. До змін в емоційній сфері призводить встановлення ієрархії мотивів. Виділення основного мотиву, якому підпорядкована ціла система інших, стимулює сталі й глибокі переживання.

У дошкільника формується емоційне передбачення, яке змушує його переживати з приводу можливих результатів діяльності, передбачити реакцію інших людей на його вчинки. Також, старший дошкільник починає управляти вираженням емоцій, впливаючи на себе за допомогою слова.

Внаслідок порушення соціальних ситуацій (зміна режиму, способу життя тощо) у дитини може виникнути стресовий стан, афективні реакції, страх. Це викликає негативне самопочуття дитини. У стані агресії дитина переживає гнів, лють, прагнення фізичної розправи з противником; у депресії вона пасивна, пригнічена. Невміння дитини загальмувати бурхливий прояв позитивних емоцій може спровокувати у неї негативні емоції: бурхливі веселощі закінчуються плачем, сльозами. Симптомами фрустрації є тривожно-песимістичні очікування, невпевненість малюка, почуття незахищеності, іноді страх у зв'язку з імовірним негативним ставленням дорослого.

Поява страхів у дошкільників залежить від життєвого досвіду дитини, рівня розвитку самостійності, уяви, емоційної чутливості, хвилювання, тривожності, сором'язливості, невпевненості. Найчастіше їх зумовлюють біль, інстинкт самозбереження. Вирізняють конкретні і символічні страхи. Конкретними страхами є емоції, що виникають у ситуації, коли небезпека пов'язується з конкретними предметами, істотами чи явищами навколишньої дійсності. Символічними страхами

називають переживання стану або ситуації загрози безпосередньо до предмета; загрозовою постає ситуація невизначеності або фантазії.

Внаслідок деструктивних стилів поведінки батьків відносно своїх дітей можуть сформуватись такі особистісні риси, як агресивність, тривожність, гальмування соціальної зрілості, невпевненість, нездатність встановлювати міцні емоційні контакти тощо. Відповідно сім'я займає найважливіше місце серед причин емоційних порушень в дошкільному дитинстві.

Емоційний розвиток та емоційні реагування дитини, яка проживає у повній сім'ї, часто суттєво відмінні від емоційних реагувань та емоційного розвитку дитини з сім'ї неповної. Основними проблемами неповної сім'ї є проблеми родинного дискомфорту дитини, у дитини розвиваються комплекси різного характеру, відсутність внутрішньої гармонії, що врешті-решт призводять до емоційних порушень.

В результаті емпіричного дослідження було виявлено, що більшість досліджуваних дітей переживає позитивні емоційні стани (62% досліджуваних властива радість та відчуття позитивних емоцій, що відображає загальний позитивний емоційний розвиток таких дітей). Також, більшість (82%) дошкільників схильні проявляти доброзичливість, орієнтовані на дружні стосунки з оточенням, прагнуть встановлювати емоційні контакти з однолітками та дорослими. При цьому, 74% дітей схильні до фантазування, створення ілюзорних образів та перебігу подій. Та для 62% дітей властива виражена активність, орієнтованість на діяльність та підвищений психоемоційний тонус.

Для більшості дошкільників за результатами обох методик (54% та 52% відповідно) властива виражена тривожність. Вони переживають у більшості ситуацій, у яких мають негативний комунікативний досвід. Їх життєве налаштування часто проявляється схильністю до надмірного хвилювання, стану тривоги в ситуаціях, які загрожують, на їх думку, неприємностями, невдачами, фрустрацією. Прояви тривожності дошкільників переважно детермінуються навчальними, негативними комунікативними ситуаціями та взаємодією зі старшими дітьми. Тобто, негативні переживання, як правило, викликані складністю навчання для них (на що може впливати як сама складність завдань, так і роль педагога у навчанні, або групи дітей), негативним комунікативним досвідом (особливо у ситуаціях комунікації зі старшими дітьми).

При цьому, дошкільники менше тривожаться вдома, у стосунках з батьками, не мають порушень сну та відпочинку та позитивно ставляться до фізичних вправ, що відповідає їх схильності до активного проведення часу та бадьорості, визначених за попередньою методикою. Проте, 12% дошкільників із досліджуваної вибірки схильні до середнього рівня тривожності. В одних ситуаціях вони схильні до негативних переживань, в інших – відчувають позитивні емоції.

Також, за результатами обох методик (34% та 36% відповідно) дошкільникам не властивий високий рівень тривожності. Їх емоційна сфера характеризується позитивним емоційним налаштуванням та позитивною модальністю емоційних переживань. Такі діти, як правило, мають позитивний комунікативний досвід взаємодії з дорослими та однолітками, охоче відвідують дитячий садок та налаштовані на контакти.

Для дошкільників найбільше виражені страхи лікарів (64%) та соціально опосередковані острахи (44%). Вони бояться відвідувати лікарів, болю, уколів та хвороб. Також, дошкільники відчувають острахи у ситуаціях спілкування, що свідчить про наявність ситуацій негативного комунікативного досвіду, особливо тих, як стосуються покарання. Діти переважно не бояться фізичного ушкодження, смерті, тварин та казкових персонажів, кошмарних снів і темряви.

Визначено, що діти з повних сімей більше радісні та мають позитивне ставлення до навчання і відвідування дитячого садку. Натомість, діти з неповних сімей характеризуються більше вираженими негативними емоційними станами під час перебування у дитячому садку та схильністю до компенсаторного фантазування. При цьому, дошкільники обох груп однаково неухважні, активні та доброзичливі до оточуючих.

Діти з неповних сімей більше тривожні, ніж діти з повних сімей. При цьому, їх тривожність переважно детермінується навчальними ситуаціями та стосунками зі старшими дітьми. Натомість, діти з повних сімей менше тривожні і не переживають через можливі навчальні неуспіхи, іноді надають значення стосункам з однолітками. Також, дошкільники з неповних сімей дещо більше схильні до виникнення страхів, порівняно з дітьми, які виховуються у повних сімей та характеризуються менше вираженою тривогою та позитивним емоційним станом.

Для більшості сучасних дошкільників властива виражена тривожність та помірний рівень прояву страхів, що є ознаками дизгармонійного емоційного розвитку досліджуваних дітей. Проте діти з неповних сімей дещо більше схильні до виникнення страхів, порівняно з дітьми, які виховуються у повних сімей та характеризуються менше вираженою тривогою та позитивним емоційним станом.

Література:

1. Болотова Н. П. К вопросу о развитии личности ребенка в неполной семье / Нина Павловна Болотова. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.psychology-corner.ru/view_article.php?id=14
2. Дуткевич Т. В. Дошкільна психологія. / Т. В. Дуткевич. – К.: Центр учбової літератури. – 2007. – 392 с.
3. Седих К. В. Психологія сім'ї. Навчальний посібник / К. В. Седих. – Полтава, 2013. – 197 с.